

HETEROGLOSSIA DI ROMANA *SATURN* A REMEZAN ALAN DE*

Ümran ALTINKILIÇ**

KURTE

Mixail Mixailoviç Baxtîn (1895-1975) yek ji zanyarên giring ên sedsala XXem e ku di gelek biyavên wek felsefe, fenomenoloji, dîroka çandê, antropoloji û zanista edebiyatê de xebat kirine û bi piranî ji ber xebatên xwe yên derbarê teoriya romanê de navdar bûye. Teoriya wî ya romanê di çarçoveya çemkên pirdengî, kronotop, karnaval û heteroglossia de teşe girtiye ku her yek ji van di vî warî de bûye cihê gelek lêkolînan û îlhama gelek xebatan. Ji van çemkan a ku ev meqale li ser hatiye avakirin, heteroglossia ye. Heteroglossia, amaje bi ziman, şêwezar, axaftin û gotarên civakî yên curbicur ên li civakê heyî û ketina wan di romanê de dike. Bi rêya vê çemkê hat nîşandan bê ka çawa şêwezarên curbicur ên civakî, ziman û şêwazên janrên edebî, jargona kom û pişeyan di romana Remezan Alan, *Saturnê* de hatine nimandin.

Bêjeyên sereke: Roman, Baxtîn, heteroglossia, şêwezar, *Saturn*.

ABSTRACT

"*Heteroglossia in the Novel Saturn by Remezan Alan*"

Mikhail Mikhailovich Bakhtin (1895-1975) is one of the most important theorists of XX century. He studied in many fields such as phenomenology, philosophy, cultural history, anthropology, literary theory but he widely became famous for his studies about the theory of the novel. His theory of the novel is based on the concepts such as polyphony, chronotope, carnival and heteroglossia. Of these concepts, it is the concept of heteroglossia that this article is based on. Heteroglossia refers to a diversity of social languages, dialects, speech types and discourses and their treatment in the novel. By this concept, the representation of various social dialects, the languages and styles of literary genres and the occupational and group jargons in the novel *Saturn* by Remezan Alan are scrutinized.

Key Words: Novel, Bakhtin, heteroglossia, dialect, *Saturn*.

* Ev meqale ji ber teza masterê ya nivîser hatiye derxistin. Bnr.: Altinkılıç, Ü. (2015). *Xwendineke Baxtînyên di Sê Romanên Kurdî de* (Teza masterê ya neçapkirî). Mêrdîn, Zanîngeha Mardin Artukluyê Enstîtuya Zimanên Zindî yên li Tirkîyeyê.

** Vekoler, Zanîngeha Mardin Artuklu, Enstîtuya Zimanên Zindî yên li Tirkîyeyê, Beşa Ziman û Çanda Kurdî, e-mail: lavij@hotmail.com

DESTPÊK

Li gor hin zanyaran Mîxaîl Baxtîn teorîsyenê edebiyatê yê herî mezin ê sed sala bîstem û yek ji bîrmendên pêşeng ên heman sed salê ye (Todorov, 1998, r. IX; Holquist, 1981, r. XV). Her ku lêkolînên li ser Baxtîn zêde dibin, piştî wê angaştê bihêztir dibe. Tiştî ku di edebiyatê de ev navdarî ji Baxtîn re aniye, xebatên wî yê derbarê romanê de ne. Her çî janrên [genre/tûr] din ên edebî û ne-edebî ne, ew jî di konteksta têkiliya xwe ya ligel romanê di xebatên wî de cih girtine. Di vê çarçoveyê de Baxtîn romanê bi epîk, helbest, drama û retorîkê re dide berhev da ku yektatî û cudahiya wê nîşan bide. Herwiha bi heman armancê li ser janrên wek name, mikurhatin, axaftinên rojane, janrên gelêrî disekine bê çawa roman di binyada xwe de cih dide wan û dikare wan vegire nav xwe.

Îro ne bêsedem e ku xebatên derbarê Baxtîn de, li ser romanê gur bûne. Ji ber ku Baxtîn her li ser çî xebitîbe, bi awayekî ew têkildarî romanê kiriye. Di her xebatekê de aliyekî cuda yê romanê vekolaye û bi rêyêke cuda gihîştîye encamên manend. Dema ku mirov bi giştî lê binêre xebatên wî bi hev re, derbarê romanê de teoriyêke tekûz ava dikin. Ev yek jî giringiya wî zêde dike, ji ber ku xebatên beriya wî xwediyê nêrîneke gişgir nebûn. Weku Baxtîn bi xwe di “From the Prehistory of Novelistic Discourse” [Ji Pêşdîroka Gotara Romanî] de diyar dike hin ji xebatên beriya wî hewl dane ku romanê bi kategoriyên helbestê binirxînin, hin bi tenê li ser zimanê romanê hûr bûne, hin bi tenê di çarçoveya temayul û bizavên edebî de mane, hin jî ne wek janrekî edebî lê wek janrekî retorîk li romanê nêrîne; hinan bi hin pîvanên tematîk sînoren wê diyar kirine, bi ihtîmala herî baş pênaseya kesinan bi tenê hin cureyên romanê girtiye nava xwe (Bakhtin, 1981, r. 41-2). Her çî Baxtîn e, wî ev nêrînen han ji bo ravekirin û famkirina romanê kêmtir dîtine. Lewma bi dirêjîya xebatên xwe Baxtîn bi van nêzikbûnen cuda re gengeşe û guftûgoyê dike û hewl dide ku resenî û xweseriya romanê nîşan bide.

Ji bo Baxtîn roman ew janr e ku tê de curbicurî û pirqatiya dengên takekesî û zimanên civakî heye; ziman û dengên cuda di romanê de watayeke nû bi dest dixin û hevdu ronî dikin; riwangeh û nerînen cuda yê li cihanê, bi awayekî hunerî bi hev re dikevin diyalogê. Li gor wî roman tekane janr e ku hîna geşedana wê berdewam e, skeletê wê wek janrên din hişk nebûye; kanona wê tune. Baxtîn difikire ku roman di bin karîgeriya ken û pîrzimaniyê de pêk hatiye û di her serdemê de di nav janrên din de roleke muxalîf gêraye.

Di vê meqaleyê de wek rêbaz me xwe ji aliyekî ve spart berhemên Baxtîn bi xwe, ji aliyekî ve jî me xwe spart xebatên ku berê di vî warî de çê bûne. Çavkaniya sereke bo vê meqaleyê, pirtûka Baxtîn a bi navê *The Dialogic Imagination* [Texeyula Diyalojîk] e ku tê de nivîsareke giring bi navê “Discourse in the Novel” [Gotar di Romanê de] heye ku bîngeha çemka heteroglossîa ew e, herwiha nivîsara “From the Prehistory of Novelistic Discourse” [Ji Pêşdîroka Gotara Romanî] jî li ser heteroglossîayê hûr dibe.

Ev meqale ji du beşên sereke pêk tê. Em ê di beşa yekem de pêşi wek diyardeyeke civakî û dîrokî li ser heteroglossîyê bisekinin, dûre li ser bisekinin bê ka bi giştî heteroglossîa di romanê de çawa reng vedide. Di beşa duyem de jî em ê rengvedana heteroglossîyê di romana *Saturn* a Remezan Alan de analiz bikin.

1. HETEROGLOSSÎA

1.1. Heteroglossîa di Civakê de

Berginda heteroglossîyê, bi rûsî *raznorecie* ye, ku wataya herf bi herf a vê zaravê cuda-axaftinî/gotinî [different-speech-ness] ye. Heteroglossîa awayekî têgihîştina cihanê ye ku wê wek pêkhateyeke ji zimanên curbicur ên xwedî cihanbîniyên taybet dibîne.

Heteroglossîa du formên giştî digire: Ya yekem, ‘zimanên civakî’ di nav zimanekî neteweyî de; û ya duyem, ‘zimanên cuda yên neteweyî di nav heman çandê de’ (Vice, 1997, r. 19). Bo nimûne li aliyekî zar û şêwezar, zimanên çinan û ekolên edebî di nav sînorên kurdî de; li aliyê din zimanê kurdî, farisî, erebî, tirkî di nav çanda îslamî de. Lê belê li vir xala giring tebeqeyîbûna zimanî ya di nav heman zimanê neteweyî de ye. Li gor Baxtîn zimanekî neteweyî li gor şêwezarên civakî, reftarên komî yên karakterîstîk, jargonên pîşeyî, zimanên janrî, zimanên nîşan û komên temenî, zimanên temayulan, zimanên otorîteyan, zimanên derdorên û modayên demkî, zimanên di xizmeta armancên sosyopolîtîk ên taybet ên rojê de, heta yên di xizmeta saetê (her rojek slogan, ferheng û cextkirina xwe heye) de tebeqeyî dibe (Bakhtin, 1981, r. 262-3).

Ev yek ji ber hindê tê ku Baxtîn zimên wek cihê mîlmilaneya îdeolojî, bawerî û cihanbîniyan dibîne. Di vê nêrînê de, her hêzek û komek dixwaze xwe di gotarê [discourse] de, di gotinê de zal bike; lewma bi wan watayan re dikevin nav pevçûn û diyalogê ku berê di gotinê de hene. Weku tê dîtin di vê perspektîfê de, ziman sistemeke razber a nîşaneyan nîne, diyardeyeke zindî ya îdeolojîk e. Di vê çarçoveyê de divê mirov diyar bike ku li gor Baxtîn di ziman û gotarê de du hêz hene: hêzên navendkêş [centripetal] û hêzên navendrev [centrifugal]. Hêzên navendkêş ên di gotarê de, ji bo empozekirina îdraka xwe ya monolojîk û unîter ji hêla her koma civakî ya serdest ve tîrî bikaranîn. Lê belê li dijî vê pêvajoya navendker hêza navendrev heye- hêza heteroglossîyê- ku ramana îdeolojîk bi pey gelek dîtinên cihanê, tebeqeyî û parçe dike (Morris, 1994, r. 15).

1.2. Heteroglossîa di Romanê de

Di “Discourse in the Novel”ê [Gotar di Romanê de] de Baxtîn romanê dide ber janrên din û bi taybetî dide ber lîrikê. Di baweriya wî de, janrên helbestî di bin karîgeriya hêzên unîter de bi pêş ketine û xizmeta wan kirine. Lewma heteroglossîyê di binyada xwe de nahewînin. Li gor Baxtîn helbestkar nikare şîûra xwe, mebestên xwe li dijberî zimanê xwe dayîne, ji ber ku bi temamî di

hundirê vî zimanî de ye û lewma nikare zimên veguherîne objeyekê ku bê famkirin, li ser bê fikirîn û pêwendî pê re bê danîn. Yanî ancaq ew dikare ji hundir ve li zimên binêre. Heta ji bo ronîkirina cîhana biyanî, heger ew ziman ji bo wê cîhanê guncawtir be jî helbestkar tu carî serî li zimanekî biyanî nade. Lê belê nivîskarê pexşanê berevajî vê yekê hewl dide ku heta derbarê cîhana xwe de jî bi zimanekî biyanî bipeyive (Bakhtin, 1981, r. 287). Ji ber van mercan zimanê janrên helbestî, ji bo bandorên şêwezaren civakî girtî ne; otorîter, dogmatîk û mûhefezekar in. Helbestkar curbicuriya zimên û heteroglossîyê di xebata xwe de nade der, gotina wî bi tenê aîdî wî ye, lewma gotinê ji mebest û armancên kesên din dişo. Berevajî vê yekê romannûs heteroglossîyê û curbicuriya zimanî ya edebî û ne-edebî lawaz nake, wê keremî nav berhema xwe dike (Bakhtin, 1981, r. 296-8).

Ji ber van sedeman Baxtîn şêwaznasiya ku di bin karîgeriya janrên helbestî de bi pêş ketiye, ji bo vekolîna romanê kêmbinê. “Zimanê helbestî”, “takekesiya zimên”, “hêma”, “sembol”, “şêwaza epîk” û kategoriyeke giştî yê din ku ji hêla vê şêwaznasiyê ve hatine bipêşxistin û tetbîqkirin herwiha temamê rêze-amûrên şênber ên şêwazî yê di çarçoveya van kategoriyan de, bi heman awayî berê wan li janrên yek-ziman û yek-şêwaz e, bi wataya teng a gotinê berê wan li janrên helbestî ye (Bakhtin, 1981, r. 266). Lewma ev hemû kategori û têgihîştina felsefî ya gotara helbestî ku ew xwe dispêrinê, zêde teng û mehdûd e û nikare pexşana hunerî ya gotara romanî di xwe de bihewîne. Lê her çî roman e, ew di şêwazê de pirform û di axaftin û deng de curbicur e. Di wê de vekoler pêrgî gelek yekeyên şêwazî yê heterojen tê ku bi piranî di astên cuda yê zimanî de bi cih dibin û girêdayî kontrolên şêwazî yê cuda ne. Yekeyên kompozîsyonel-şêwazî yê sereke ku roman pê dabêş dibin, ev in:

- (I) Vegêrana edebî-hunerî ya yekser nivîskarî [authorial] (bi hemû varyantên xwe);
- (II) Şêwazîkirina [stylization] formên curbicur ên vegêrana devkî ya rojane (*skaz*);
- (III) Şêwazîkirina formên cuda yê vegêrana rojane ya niv-edebî (name, rojnivîsk hwd.);
- (IV) Formên curbicur ên edebî, lê ne-hunerî yê axaftina nivîskarî (exlaqî, felsefî, beyanên zanistî, xîtabet, şayeseyên etnografîk, belgename hwd.);
- (V) Axaftinên karakteran ên ji hêla şêwazê ve takekeskirî. (Bakhtin, 1981, r. 261)

Li gor Baxtîn yektatiya romanê ji beşdarkirina van hêmanan tê ku evên han qîsmen serbixwe ne, lê di sîstema romanê de girêdayî binyadeke bilindtir in. “Şêwaza romanekê kombînasyona şêwazên wê û zimanê romanekê sîstema “zimanên” wê ye” (Bakhtin, 1981, r. 262). Berevajî yekzimanîya helbestê,

pirzimanîyek li dar e di romanê de. “Zimanê romanê sistemeke zimanan e ku bi beramberî û bi îdeolojîkî hevdu geş dîkin. Ne gengaz e ku wek zimanekî tak ê unîter bê pênasekirin û analîzkirin” (Bakhtin, 1981, r. 47). Zîra roman tebeqeybûna civakî ji binyada xwe veder nake, berevajî vê yekê xwe li ser vê tebeqeybûnê saz dîke. “Ev tebeqeybûna ku di her zimanî de di her qonaxa wî ya dîrokî de peyda dibe, wek janrekî ji bo romanê pêşmercê zarûrî ye” (Bakhtin, 1981, r. 263). Roman bi rêya vê tebeqeybûnê tevahiya cîhana mijar û ramanên tê de şayesandî û derbirandî orkestra dîke.

Helbet ev tebeqeybûna zimanî, ev zimanên heteroglossîyê nabe ku rasterast têkevin romanê, ew ancaq wek îmajên zimên tê de cih bigirin. Zîra li gor Baxtîn “ji bo şêwaznasiya romanê pîrgirêka sereke nimandina zimên e bi awayekî hunerî, pîrgirêka nimandina îmaja zimanekî ye” (Bakhtin, 1981, r. 336). Di avakirina hunerî ya zimanekî de hebûna du şîûrên zimanî şertê bîngêhîn e. Divê du şîûrên zimanî hebin: Yek tê nimandin û ya din dinimîne ku her yek aîdî pergaleke cuda ya zimên e. Bi rastî heger şîûreke duyem a nimînende tunebe, hingê tiştê ku derdikeve holê, wê ne *îmajeke* zimên be, bi tenê *mestereyêke* [sample] zimanê kesekî din be, çî resen be çî çêkirî be. Dengê duyem ê nimînende cudahiya navbera îmajeke zimên û mestereyêkê çê dîke (Vice, 1997, r. 21).

Hemû amrazên ku di romanê de îmaja zimanekî diafirînin, di sê kategoriyên sereke de kom dibin: durehîkirin, danûstendina diyalojîk a zimanan û diyalogên saf (Morris, 1994, r. 113). Baxtîn diyar dîke ku ev her sê kategorî ancaq di teoriyê de ji hev cuda bibin û di rastiyê de her tim di cawê hunerî de bi hev re tîn hûnandin. Durehîkirin, cola [mixture] du zimanên civakî ye di nav sînorên yek peyvekê [utterance] de; pêrgîhevbûna du şîûrên zimanî ye di qada peyvekê de ku ev her du şîûr ji hêla serdem, cihêrengiya civakî an hokareke din ve ji hev cudabûyî ne. Durehiya romanî sistemeke bi awayekî hunerî orgnîzekirî ye ku zimanên cuda bi hev re dixê kontaktê, sistemek e ku armanca wê ronîkirina zimanekî bi zimanekî din e, çêkirina îmaja zindî ya zimanekî din e (Bakhtin, 1981, r. 361). Formên herî giring ku dikevin çarçoveya kategoriya duyem, şêwazîkirin û parodî ye. Şêwazîkirin nimandina hunerî ya şêwaza zimanî ya kesekî din e, îmajeke hunerî ya zimanê kesekî din. Divê tê de du şîûrên zimanî yê takanebûyî hebin: Yek ku *dinimîne* (yanî şîûra zimanî ya nimînende) û ya din ku tê *nimandin*, ku tê şêwazîkirin (Bakhtin, 1981, r. 362). Gava ku mebestên gotara nimînende li dij mebestên gotara nimandî be, hingê tiştê ku pêk tê *şêwazîkirina parodîk* e (Bakhtin, 1981, r. 364). Zimanên saf di romanê de, di diyalog û monologên karakterên romanê de, heman peywira afirandina îmajên zimên bi cih tînin. Di vê xalê de Baxtîn giringiya rêzebûyerê [plot] cext dîke. Li gor wî divê rêzebûyera romanî ziman û îdeolojiyên civakî birexsinê û wan marûzî hev bike. Yanî rêzebûyera romanê xizmeta nimandina kesên peyivende [speaking persons] û cîhanên wan ên îdeolojîk dîke (Bakhtin, 1981, r. 365).

Baxtîn diyar dike ku heteroglossîa bi rêya axaftina nivîskarî, axaftinên vegêran, axaftinên karakteran û janrên lêzêdekirî dikevin nav romanê. Her yek ji van yekeyan rê li ber pirqatiya dengên civakî û pêwendî û hevtêkildariya wan a berfireh vedike (Bakhtin, 1981, r. 263).

2. HETEROGLOSSÎA DI SATURNÊ DE

Saturn bi vegêrana cinêkî bi navê Ibn Pitat dest pê dike ku ev cin metnekê dinivîse û tê de xîtabî mirovan dike û derbarê ramanên wan ên li ser cinan îtirazên xwe didirê. Ji ber vê yekê hîn di hevoka yekem de rengêkî diyalojîk li *Saturnê* daye der. Mîrcin yekî dişîne pey Pitat da ku biçe civata wî xweş bike. Li vê civatê li ser daxwaza Mîrcin textê keçeke xweşik tê veguhastin bo odeya xortekî çeleng. Li vir êdî em dibin şahidê çîroka van her duyan. Di beşa dawî ya romanê de em hîn dibin ku ev metneke nivîskarekî ye û wek senaryoyekê hatiye guhertin û li filmekî hatiye guncandin. Lewma em dikarin bibêjin ku sê tebeqeyên sereke yên çîroka *Saturnê* hene: Çîroka cinan, çîroka ku îlhama xwe ji Memê Alan girtiye û çîroka nivîskarê ku metna wî li sînemayê hatiye adaptekirin. Ji beşa yekem çîroka cinan dest pê dike. Dema ku li ser daxwaza Mîrcin, cin textê Xewbanûyê dibin jûra Bengîn çîroka ku îlhama xwe ji Memê Alan wergirtiye dest pê dike. Di beşa dawî de jî dema tê fêrbûn ku esasen ev filmek e û ji ber romana nivîskarekî hatiye adaptekirin, çîroka wî nivîskarî lê zêde dibe.

2.1. Janrên Lêzêdekirî di *Saturnê* de

Yek ji rêyên tebeqeyîkirina zimanê romanê beşdarkirina janrên curbicur in. “Zimanê edebî bi xwe jî bi tenê yek ji van zimanên heteroglot e û ew jî di nav xwe de tebeqeyî dibe (li gor janr û serdemê û hwd.)” (Bakhtin, 1981, r. 272). Janrên edebî li gor têgihîştina cihanê, li gor serdem, ziman, şêwaz û ferhengê ji hev cuda dibin. Roman xwedî wê kapasîteyê ye ku van janran di binyada xwe de vehewîne. Ev janrên ku di romanê de tên bicihkirin, piştî ku dikevin romanê, bêyî ku karakterîstîkên xwe yên xweser winda bikin, ligel şêwaz û zimanên xwe dikevin binyada heteroglot a romanê. Ligel zimanên ku berê di romanê de hene, xaleke nû ya temasê diafirînin û tevkarîyeke mezin li dewlemendkirina heteroglossîaya zimanî dikin (Madran, 2012, r. 153).

Ji ber ku bi rêya têkiliyên navmetnî di vî warî de dewlemendîyeke berçav heye di romanê de, serê pêşî divê mirov ji vê hêlê ve li *Saturnê* binêre. Roman ji sê beşên sereke pêk hatiye: Girîzga, agaz-i qise, xatîme. Weku tê zanîn ev beşên han, beşên sereke yên mesnewiyê ne ku mesnewî yek ji formên herî giring ên edebiyata klasîk a Şerqê ye. Lewma hîn di serî de rengê janrekî cuda li nav romanê ketiye. Di girîzga de beyteke *Mem û Zîna* Ehmedê Xanî (Da bîn û bikin hikayetê gûş/ Hindek bikin xwe pê feramûş), di agaz-i qiseyê de beyteke *Husn û Eşqa Şêx Xalib* (Li ciyekî bûn du calis/Kete eyne aks û akîs), di xatîmeyê de jî beyteke *Mantiqut-Teyra* Ferîdeddîn Attar (Ew, qetreyek bû ji

behra mecazê/Dîsa dagerya wê behra rastiye) heye. Ev her sê jêgirtinên ji sê mesnewiyên mezin ên edebiyata klasîk, zimanê romanê tebeqeyî kiriye. Hem wek teşe forma xwe daye romanê, hem zimanê xwe yê kevn aniye nav romanê û hem jî ew nêrîna xwe ya tesewifi ya li cîhanê nimandine. Vê yekê wataya deqê berfireh kiriye, zimanê wê heteroglottrî kiriye. Herwiha her beyteke serê beşekê bi naveroka wê re jî eleqedar e. Binenavê beşa girîzgehê “çîroka çîrokê” ye, binenavê beşa agaz-i qiseyê tuneye, binenavê beşa xatîmeyê “rastiya çîrokê” ye.

Di beşa yekem de mîrê cinan Mîrcin aciz e û bang li geştgîn Ibn Pitat dike da ku ew û hinek cinên din jê re çîrokan bibêjin. Ev beş weku naverok bi girîzgaha mesnewiyan re pêwendîdar e; ji ber ku weku tê zanîn di girîzgehê de ligel binbeşên wek tewhîd û munacatê, şair bi piranî diyar dikin ku bi îşareteke manewî an jî li ser daxwaza dostekî semîmî mesnewiya xwe nivîsîne. Di romanê de jî em dibînin ku fermana Mîrcin amaje bi vê daxwaza ji hêla kesekî din ve dike. Herwiha beyta “Da bên û bikin hikayetê gûş/ Hindek bikin xwe pê feramûş”, daxwaza Mîrcin a ku xwe bi çîrokan biawiqîne rave dike. Herçi beşa agaz-i qise ye, binenavê wê tunebe jî çîroka esil di wê de derbas dibe. Weku beyta “Li ciyekî bûn du calis/Kete eynê aks û akîs” jî amajeyê pê dike, li ser daxwaza Mîrcin xizmetkarên wî, textê Xewbanû dibin li odeya Bengîn datînin, “eyneya xeybê” êdî dikeve dewrê û beşa herî dirêj a romanê dest pê dike. Manendî vê yekê di mesnewiyan de jî mijara sereke di vê beşê de tê dayîn. Di xatîmeyê de jî weku beyta “Ew, qetreyek bû ji behra mecazê/Dîsa dagerya wê behra rastiye” jî amajeyê pê dike, nivîskarek xwîneran agahdar dike ku ev romana wî ye û bûye senaryoya filmekî û ew film hatiye çêkirin. Di vê beşê de aliyê bançîroksaz [metafiction/üstkurmaca] ê romanê derketiye holê. Nivîskar aciz e ku metna wî ketiye vî halî û aciziya xwe didirkinê. Hevterîbê vê yekê di mesnewiyan de jî carinan şair di vê beşê de derbarê berhema xwe de hin agahiyan dide û nirxandinan dike.

Di warê tebeqeyîkirina zimanê romanê de di asta janran de, hêmana herî giring destana *Memê Alan* e (Lescot, 1996). Beşa sereke ya romanê destana *Memê Alan* wek binmetnekê [subtext/alt metin] wergirtiye û li ser wê hatiye avakirin. Ev yek ji gelek amajeyên romanê diyar e ku em ê bi tenê çend hebên sereke bihejmêrin da ku asta navmetnîtiyê bibînin. Bo nimûne di *Memê Alan* de Xocê Xizir xwe nîşanî Mîr Elîyê kordûnde dide û wî tembîh dike ku keça mîrê Qureşîyan ji xwe re bîne da ku dola wan bidome û Mem ji vê zewacê diwelide. Di *Saturnê* de jî kalek tê xewna Mîr Kalanê kordûnde û tembîhê lê dike ku Zelîxaya kor û şeht bîne da ku bibe xwedî kurekî û Bengîn ji vê zewacê diwelide. Di *Memê Alan* de textê Zînê bi destê sê xwişkên perî yên bi navê Stêrbanû, Tavbanû û Heyvbanû tê guhastin bo odeya Mem, û Zîn bawer dike ku Mem hatiye odeya wê lewma pê re hêrs dibe û jê dixwaze derkeve ji odeya wê; lê dûre rastî tê famkirin û her du ciwan ji hev hez dikin, wek delîla rastiya wê şevê jî gustîlên xwe bi hev diguherin. Di *Saturnê* de textê Xewbanû (ku navê wê jî amaje bi navê her sê xwişkên perî dike), bi destê cinan tê veguhastin bo odeya

Bengîn û dîsa di wê de jî Xewbanû bawer dike ku Bengîn hatiye odeya wê, pê re hêrs dibe û piştî ku mesele tê famkirin, her du ciwan ji hev hez dikin û wek delîla rastiya wê şevê gustîlan pev diguherin. Di *Memê Alan* de ji ber ku Stêrbanû dixwaze du ciwanên herî xweşik li nik hev bibîne, textê Zînê vediguhêzin û di *Saturnê* de jî ji ber ku Mîrcin dixwaze du seriyên layîqî hev xweşik li nik hev bibîne, textê Xewbanûyê tê veguhastin. Di van danberhevan de xuya dibe ku di her duyan de jî hêzên dersiruştî karîger in. Dîsa, navê hespê her du lehengan jî Boz e û wek hespên avê derbas dibin ku bi torê hatine girtin û ji manendên xwe gelekî cuda û xurttir in. Her du lehengên mêr jî ji ber eşqa yên jin, sewdaser dibin û tevî hemû bergerîn û lavayan jî bi merema ku bigihîjin evîndarên xwe, ji bajarê xwe vediqetin û li temamê bajêr ji bo wan şîn tê girêdan.

Herçend gewdeya *Saturnê* li ser *Memê Alan* hatibe avakirin jî li cihê ku *Memê Alan* geş dibe, *Saturn* diqede. “Roman, çend rojên berî çûna Memê Alan ji xwe re kiriye mijar lê wek ku tê zanîn dînamîk û pevçûnên wê çûnê di tu derên destanê de nînin” (Alan, 2013, r. 145). Alan, destaneke devkî wergirtiye û ji hêla dem, cih, leheng, rêzebûyerê ve ew di konteksteke nû de ji nû ve hilberandiye. Gava ku ji nû ve hilberandiye jî hin taybetiyên naîf û yekdeng ên wê cîhana epîk derizandiye. Bo nimûne di destanê de di şeva hevdîtina Mem û Zînê de tişteke naqewime ku cinsiyet an şehwetê bîne bîra mirov, her du ciwan li wê cîhana naîf wê şevê bi temamî wek xwişk û bira radikevin. Lê di romanê de gava ku her du ciwan di şibakê re li stêrkan temaşe dikin bedena wan digihîje hev, Bengîn vê yekê wisa derdibire: “Ez çi bêjim! Dinya li min tarî bû, serî li min gêj bû. Bêhna bedena di şevkiras de ku bûbûn xet, kelek bi ser min de rêt; tevzînokan bi min ve hilkişand” (Alan, 2002, r. 37). Herwiha di vê cîhana epîk de bi tenê lehengên sereke û evîna wan giring e, tu qederên din ên takekesî nakeve bergeha wê; lê belê di *Saturnê* de ji meyter bigire, heta Bextreşaya li kerxaneyê, heta dersdar, şewirdar, remildar û heta Bozê hespê Bengîn, her takekesek bi axaftina xwe beşdarî romanê dibe û jargon û ferhenga cîhana xwe bi xwe re tîne. Bi vî awayî destana *Memê Alan* di konteksteke nû de tevkarî li heteroglossîaya romanê kiriye, rê li ber têkiliyeke navmetnî vekiriye û hem ji hêla zimên hem ji hêla watayê ve roman tebeqeyî kiriye. Ji ber ku li vir *Memê Alan* bi helwesteke tinazpêkerane, hilweşînerane an rexnekirane nehatiye bikaranîn, bi wataya Baxtînyen em nikarin vê karanînê wek parodîk biwesifînin. Lê dîsa jî bi cextkirin û hûrgiliyên cuda renegekî parodîk lê daye der. Axirî “parodî ew e ku metnek bi armanceke nû bê bikaranîn, watayeke nû lê bê barkirin” (Aktulum, 1999, r. 117).

Amajepêkirin û bicihkirina janrên cuda di *Saturnê* de bi vî çendî namîne. Em dibînin ku di *Saturnê* de metnên ne-edebî, çîrok, stran, retorîk, şewazîkirina parodîk a zimanê romantîk û sehneyên dramatîk jî hene.

Di destpêka romanê de metnek li nav vegêranê ketiye. Pêşgotinek e ev metn, ku Ibn Pittat wê dinivîse. Ne diyar e bê pêşgotina çi ye, lê belê gava ku

peyasivikekî Mîrcin tê li derî dixê û jê re eyan dike ku Mîrcin li benda wî ye, pêşgotin nîvco dimîne. Ev pêşgotina han nimûneyeke skazê ye. Zimanê heteroglot bi rêya skazê jî dikevin romanê (Bakhtin, 1981, r. 335). Skaz ji bo vegêrana kesê yekem ê yekjimar tê bikaranîn ku ji taybetiyên zimanê nivîskî bêtir xwedî taybetiyên zimanê devkî ye û berê wê li axaftina kesekî din e. Em dibînin ku di vê pêşgotinê de berê gotinên Pitat jî li xwînerêkî xeyalî ye, bersiv û bertekên muhtemel ên wî xwînerî tîn texmînkirin û li gor wê monologueke diyalojîk tê sazîkirin:

Ez efrîdek im. Cin im yanê. We xelet nebihîst, na. Cin im ez. Ji min re dibên Gerrok Ibn Pitat. Yanê gerrokê kurrê Pitat. Ew ê xeberxweş! Geştgîn im ez. Guhdêr û çavdêrek, an guhkun û dîdevanek! Çima guhbelî li we ket? Çi bû? Hûn çima şaş bûn? We ji ber çî birûyan bi ser şikbiriye de xwar kir? (Alan, 2002, r. 11)

Li ser banga Mîrcin, Pitat diçe eywana seraya wî. Li wê derê Mîrcin ji wî û hinek cinên din dixwaze ku jê re çîrokan bibêjin: "... ezîzan bo çîrokekê, serpêhatiyekê dilê min têra xwe daxwazkar e!" (r. 15) Axafînên li eywanê di navbera Mîrcin û cinên din de sehneyeke dramatik e. Her cinêk mîna lehengê dramayekê bi dorê dipeyive û hewl dide ji yê din xweştir bibêje û teqdîra civatê û Mîrcin wergire. Li vê derê çend çîrok li nav vegêranê dikevin. Di van çîrokan de em dibînin şewaza çîrçîrokên gelêrî tê teqlîdkirin, anku bi terma Baxtîn, çîrçîrok tîn şewazîkirin [stylization/üsluplaştırma]. Di şewazîkirinê de, şewaza berê heyî ya janrekî bi mebesteke din tê teqlîdkirin (Bahtin, 2004, r. 262). Bo nimûne bi awayekî eşkere şewazîkirina çîrçîrokan di vê vegêrana jêrê de xuya ye:

Dibêjin, Mîrê Mîran, piştî ewqas bazgûr û diayan, lawekî da mîre Amedarê. Mîrê heftê û heft salî, hezar hemd û spas jê re anî û lawê xwe bi şîrê teyran xwedî kir. Kur, ji çavên nezerî bi dûr, roj bi roj zêde kir û hate bejna spîndarekê... (Alan, 2002, r. 17)

Gava ku ev cinên han çîrokên xwe vedibêjin, ji bo ku karîgeriya xwe zêde bikin, serî li retorîkê jî didin ku weku me behs kir retorîk yek ji wan janran e ku zimanê romanê heteroglot dike. Heger em li qismekî axaftina Pitat binêrin ev yek bi zelalî xuya dibe:

... Lêbelê bawer bikin ne ins û ne jî cin, ji tiştêkî vê dinya fanî tîr nabin tu car. Çi ye ew tişt hûn dizanin? .. Sekinîm bêhnekê, bo ku bandora gotina xwe li ser her kesî belav bikim. Gava min dît çavên Mîrcin, hevalên min û yên civatê bi mereq zîqê min bûne, min domand. Ew tiştê ku mirov jê tîr nabe Bedewî ye, Spehîti ye ezxulam!.. (r. 17)

Dişa wek janrekî edebî, şewaza stranî jî di romanê de cih girtiye. Stran wek şewazîkirina parodîk a axaftina nimandî ya Gurgîn dikeve nav romanê. Gurgîn çûye cem jina bi navê Bextreşa ku li mala (kerxaneya) Xatûnê dixebite. Bextreşa

dil ketiye Gurgîn, lê ev yek ne di xema wî de ye. Bextreşa bi awayekî dilbijokane dipirse bê bi rastî jî Bengîn dil berdaye jinekê û ji derdê wê bi şev û roj dilorîne, ji ber ku li gor gotegotan wisa ye. Li ser vê pîrsê Gurgîn bi awayekî tinazpêkerane ji ber xwe ve stranekê çêdike, weku xwedêgiravî Bengîn bi şev û roj dilorîne: “Şevê dibêm Xewbanûyê/ Rojê dibêm Xewbanûyê/ Lêv tenikê, dêm guliyê/ Qajgûstîla nav li serê/ Ji min dûrê, ji min dûrê.” (r. 121-2)

Herwiha di romanê de zimanê edebî yê romantîk jî gelekî hatiye şewazîkirin. Bi vî awayî jî bi mebesteke cuda ew ziman hatiye vehilberandin, wî zimanî nêrîn û sentaksa xwe bi xwe re aniye û ew jî beşdarî heteroglossîaya romanê bûye. Em nimûneyeke vê yekê bidin, em dibînin ku şayeseyeke siruştê, bi şewazeke romantîk hatiye kirin:

...Sibeh e û sirra wê, perên bişengên li dora şadirvaneke kevirreş şeh dike. Bi kesk û sor û zer û spî û xumriyên xwe dibêşîşe baxçe. Çûkên sênca ji darekê difirin yeka din, ji wir jî carna xwe berdidin ser şilekiyên wê derdorê. Qîjeqîja meqesokên ku di dor sûran de fetlên nişkav didin xwe ye... (r. 125)

Di mijara janrên lêzêdekirî de xaleke din ku em ê behs bikin, pêkenok [fikra] e. Pêkenokê jî wek janrekî lêzêdekirî cihê xwe girtiye di romanê de. Carekê gava ku Eyna Xeybê di nav bîranînên Gurgîn de rêwîtiyê dike, em dibînin ku li hember şênîyên qesra mîrekiyê, qirdikek pêkenokekê dibêje. Vê yekê nêrîn û zimanê pêkenokê aniye romanê û careke din ew tebeqeyî kiriye. Ev yek ji aliyekî din jî giring e, ji ber ku li gor Baxtîn figurên qirdik, ehmeq û serserî ji bo pêşketina romanê roleke giring gêrane (Bakhtin, 1981, r. 158). Ji ber ku ev her sê figur ji ciddiyet û maqûliyetê dûr in, di vî warî de xweş hatine dîtin, bûne sebeba ken û vê yekê jî rê li ber tinazpêkirin û parodîzekirinê vekiriye.

Şewazîkirina cureyên axaftin û nivîsînê bi vî çendî namîne di romanê de. Bo nimûne gava ku Bengîn xwe ji koma siwariyên ligel xwe, vedidize û berê Boz dide tariya şevê û winda dibe, çîroka Bengîn û Xewbanû diqede anku Eyna Xeybê tê sekinandin, ji ber ku xewa Mîrcin hatiye û wê rakeve. Li vir Mîrcin bi vegêrana Pitat, bi gotareke wisa dipeyive ku wek a bêjerekî bernameyêke televîzyonê ye. Em li vir dibînin ku ev gotara wereng hatiye şewazîkirin û ew jî bi jargon û sentaksa xwe beşdarî heteroglossîaya romanê dibe:

"Ezîzan! Eve we dît! Pariyek bi derengî jî be, lehengê me ji bo çîroka ku me li benda xwe tenê hişt û qirşên pêşiya îdfîaya me jî da aliyekî. Lê mixabin dê wext têra me neke... Em ê encax şeveke din bikaribin hîn bibin ka bedewî nexweşî," awirên wî ketin ser min, "an xweşî," û ew awir çûn ser Helat, "çi tîne serê insanan!.. Em ê encax şeveke din hîn bibin vana!.." (r. 147)

Weku tê dîtin *Saturn* ji hêla janrên lêzêdekirî dewlemend e. Janrên edebî û yên ne-edebî yên wek binyada dramatîk, mesnewî, çîrçîrok, retorîk, stran, pêkenok, şewazîkirina zimanê romantîk, pêşgotin û şewazîkirina zimanê bêjerî, bi awayekî li nav romanê ketine, her yekê zimanê xwe û nêrîna xwe ya li cîhanê bi xwe re aniyê; wan bi vî awayî pirqatiyek çêkiriye di romanê de û heteroglossîaya wê dewlemend kiriye. Ji ber ku ev janrên han bi piranî ji devên kesên peyivende hatine dirkandin ji mesterebûnê rizgar bûne û bûne îmajên zimên. Weku Baxtîn diyar kiriye bo ku “zimanek bibe îmajê hunerî divê bibe axaftineke ji nav lêvên peyivende, divê bi îmaja kesekî peyivende re bê bestandin” (Bakhtin, 1981, r. 336). Herwiha ev îmajên zimên bi rêya amrazên [device] wek şewazîkirin, parodî û skazê hatine afirandin ku “ev fenomenên han du-deng û du-zimanî ne” (r. 337). Ev janr hemû gava ku dikevin romanê, zimanê xwe bi xwe re tînin û ji ber vê yekê yekparetîya zimanî ya romanê tebeqeyî dikin û curbicuriya axaftinê bi awayên teze xurt dikin. Piştî janran rêya din a beşdarkirina heteroglossîayê di Saturnê de, axaftinên vegêr û lehengan in.

2.2. Axaftinên Vegêr û Lehengan di Saturnê de

Yek ji rêyên beşdarkirina heteroglossîayê di romanê de bikaranîna vegêrên cuda ye. Her vegêrek bi zimanê xwe û dîtina xwe ya cîhanê beşdarî romanê dibe û bi vî awayî heteroglossîayê tîne nav romanê û zimanê romanê tebeqeyî dike. Gava ku vê yekê dike jî du-dengiyekê pêk tîne, li aliyekî dengê vegêr û li aliyê din jî dengê nivîskêr ê ku di wî de veşikandî heye.

Di *Saturnê* de ji hêla vegêran ve jî dewlemendiyeke berbiçav heye. Esasen sê vegêrên sereke hene: Di beşa de yekem Pitat, di beşa duyem de Eyna Xeybê û di beşa sêyem de “nivîskarê poşman ê ku metna wî (*Keywan*) ji eslê wê dûr xistine, niha di dilqê senaryoyekê de jê filmek (*Saturn*) dikişînin” (Alan, 2013, r. 145). Lê belê di beşa duyem a bingehîn de ji ber taybetîya Eyna Xeybê hejmara vegêran zêde dibe. Eyna Xeybê hem di mekan û zemanan de digere û wek vegêrê kesê sêyem anku wek kamerayekê ji bîranînên lehengan sehneyên cuda vediguhêze û hem jî dadikeve hişê wan, axaftinên wan ên hundirîn vediguhêze. Lewma pirvegêriyekê pêk tîne ku dihêle her lehengek ligel ziman û cîhana xwe beşdarî romanê bibe.

Piştî ku bi fermana Mîrcin du heb cin textê Xewbanûyê dibin odeya Bengîn, êdî Eyna Xeybê dikeve dewrê; lê belê li cihê ku ew di dewrê de ye jî Pitat wek vegêr mudaxele dike carinan. Gava ku bi vî şiklî daxilî vagêranê dibe, axaftina wî bi nivîsa îtalîk û di kevanekan de tê dayîn ku şiroveyên xwe û yên Mîrcin û reftarên civata cinan li hember bûyeran vediguhêze. Bo nimûne gava ku Bengîn ji ber şaşwaziya dîtina textê keçekê li odeya xwe, xwe diqurince axaftina Pitat bi vî awayî li nav vegêranê dikeve: (*Xwezî wisa nekira, ji ber ku pirqîn bi Mîrcin û eywanê ket.*) (r. 30) Bi vî awayî vegêrana du vegêran hevdu vedişikîne¹ û

¹ Veşikandin: Refract/ Kırıp yansıtımak

tebeqebûnekê pêk tîne. Herwiha mirov dikare beşa duyem anku çîroka Bengîn û Xewbanûyê, wek çîrokeke di hundirê çîroka Pitat de bixwîne. Bi heman nêrinê gava ku xwîner digihîje beşa sêyem û hîn dibe ku tiştên heta wê beşê filmek e, dîsa beşa yekem û duyem dibin wek çîrokên di hundirê beşa sêyem de. Ji vê hêlê de her beşek di hundirê beşeke din de tê veşikandin, vegêrana her vegêrekî di vegêrana yekî din de tê veşikandin û pirtebeqeyiyek pêk tê. Pitat, Mîrcin û kesên li civata cinan, li ser çîroka Bengîn û Xewbanûyê, nivîskarê di beşa dawî de jî li ser temamê qismê çîrokê yê heta wê beşê, şiroveyan dikin û wê dinirxînin. Her yek jî wan li gor riwangeh û cihanbîniya xwe vê yekê dike û tevkariyê li heteroglossîaya romanê dike.

Heger em ji hêla axaftin û diyalogên karakteran binêrin, herweku me got Eyna Xeybê carinan lehengekî dike vegêrê beşekê û diyalogên di navbera wî û lehengên din de bi vegêrana wî vediguhêze û herwiha dadikeve şûra lehengan û axaftinên wan ên hundirîn bi devê wan wek vegêrê kesê yekem vediguhêze. Bi vî awayî jî her lehengek derfetê dibîne ku bi ziman, gotar û dîtina xwe daxilî romanê bibe. Lewma ziman ji hêla pîşe, temen û devokan tebeqeyî dibe.

Herweku tê zanîn li her civakekê zimanên pîşeyan hene. Her pîşe xwedî jargonekê ye ku li gor rêbaza wê ya çemkandin û hilsengandinê pêk hatiye. Di *Saturnê* de zimanê pîşeyî bi serdema xwe ya Batlamyusî ve hatiye nimandin û tebeqeyîbûna pîşeyî jî li gor vê yekê xuya dibe. Zimanê xwedîkirin û kedîkirina hespan, yê şervaniyê, yê stêrnasiyê, hekîmiyê û hwd. cihê xwe girtine di romanê de. Bo nimûne gava ku Mîr Kalan diçe bal remildar da ku tiştêkî ji aqûbeta kurê sewsibûyî fam bike, remildar bi jargona astrolojiyê jê re rewşê wiha rave dike:

...Va ji van çerxan Beran, Şêr û Kevan birc-î agirî; Kevjal, û Dûpişk û Masî birc-î âbî; Ga, Karik û Bîşî birc-î arzî; Cêwik, Mêzîn û Dewlik jî birc-î bîdî ne... Ezbenî! Mîrzayê me yê ferîşte-sifat, va di vê çerxê de, di ya Dewlikê de, hatiye dinê.
(r. 82)

Dîsa gava ku Eyna Xeybê axaftina hundirîn a remildar vediguhêze û remildar di dilê xwe de difikire ku heger Mîr Kalan ji bo nexweşiya xwe bixwesta dikarî ji wî re jî derman amade bikira, em dibînin ku jargona hekîmiyê an dermankariyê hatiye bikaranîn:

Dê ji serê pelçimên mirwara reş lepek di avê de bê kelandin û dû re dê ew av, bi sibe û êvaran were vexwarin û dû re, esas dû re, piştî destava yekemîn 4 lib ud-î hindî bi 4 fincan avê re dê bê kelandin û gava ji wê bi qasî 2 fincan ma, dê bê vexwarin. Zîra encax piştî vê yekê teaffûna hundir paqij bibe, rovî vedibin. (r. 90-1)

Her ziman li gor temenan jî tebeqeyî dibe. Di her temenî de li gor şertên demê û geşedana şexsî zimanekî mirov çêdibe. Zimanê zarokek, ciwanek û extiyarekî ji hev cuda dibin. Zimanê her yekî li gor tecrûbe, sal û baweriyên wî toneke cuda werdigire. Roman xwedî wê şiyane ye ku vê tebeqeyîbûnê jî di binyada xwe de

vehewîne. Di *Saturnê* de bi taybetî di têkiliya bav û law anku Mîr Kalan û Bengîn de ev cuda-zimanî tê dîtin. Li gor temenê wî gotina bavekî ku di jiyane de gihîştîye qonaxekê ku êdî ji macera û meraqê dûr e û bi tenê li berdewamiya mîrekiya xwe û dola xwe difikire û bi semt tevdiqere, Mîr Kalan wisa dibêje:

Ez dibêm ka bisekine ronahiya çavê min, ka em hinek lê bipirsîn, bikolin, gotinên te bêtir li çirokan tên, ev xewn e, rastî ye, dek e, dolav e, çî ye, ka bisekine ez binya wî bînim, qey min navê tu bigihî mirazê xwe û piştî mîrekiya me ya em li bendê zeximtir bikî, li dû vî temenî, ji bo bavekî tiştê herî xweş dîtina miraz e; qey eve çend meh e çima di nava gotinê de carna qala xweşiya ezêbiye dikim, lê ka bisekine, belkî fenekî neyaran be. (r. 47)

Bengîn jî li gor temenê xwe yê sengele, maceraperest, heweskar û meraqdar e, lewma dibêje:

“Tu çima nabînî ez qurban yekî din ketiye qalibê min û lewma mîna pîrpirokekî her serxweş im, vê gûstîlê ez bêhiş kirime û rastiya wê ji min re bûye meraqeke mezin ê xwedê dizane bûye qeder jî.” (r. 47-8)

Ji bilî van, di romanê de nimandîna zimanê desthilatdar jî heye. Mîrcin û Mîr Kalan nûneriya vê yekê dikin. Lê belê ev yek di tona Mîrcin de beloqtir e. Mîrcin hem bi fermanên ku dide derdorê û hem bi tona xwe ya tinazpêkerane û biçûkbînane vî zimanî dinimîne.

Di *Saturnê* de awayekî din ê beşdarkirina heteroglossiyê, devokên karakteran in. Karakterên ji tebeqe û herêmên cuda ligel xwe devoka xwe jî tînin nav romanê û curbicuriyeke zimanî pêk tînin. Li vir em ê li ser çend nimûneyên sereke bisekinin û bibînin bê çawa van devokên cuda di heteroglotkirina zimanê romanê de rol gêraye. Gava ku Xewbanû bi xwe dihise, xwe li odeya Bengîn dibîne; lê belê ew wisa bawer dike ku ev der odeya wê ye û Bengîn bi awayekî hatiye ketiye odeya wê, lewma bi devoka xwe, ya ku şewazîkirina zimanê *Memê Alan* e, dibêje: “Qey tu ne bawer î ji çavan e? Kê dera min dimîne cin û periyar e? Bêje çî îşê te heye li van deran e? Ger bibihîse kekê min Mîr Cezîrîn e, wê serê te bavêje ber devê şûran e!” Bengîn jî ber vê yekê aciz dibe û bi qestî devoka wê teqlîd dike û bi vî awayî lê vedigerîne: “Ew kî ye? Mîrê we fenbaz û parsekan e ?” (r. 32) Piştî kurtedemekê mesele tê famkirin û tê pejjirandin ku karekî awarte di meseleyê de heye. Bengîn û Xewbanû li gor mantiqa cîhana destanî ya *Memê Alan* biryar didin ku wê şevê wek xwişk û bira rakevin û sibeha wê jî bibin bûk û zava. Ji bo ku bikarin rastiya vê bûyerê îspat bikin jî gûstîlên xwe bi hev diguherin. Li ser vê yekê Bengîn dibêje “ku bi devê wê bibêjim, me ji hev re vekir qutiya dilan e, da ku nepen bibin hevalê eşkeran e (r.37)” Lewma Xewbanû jî Bengîn re dibêje: “Te dît, tu çî zû hînê zimanê min bûyî!” Bengîn jî dibêje: “Tu jî hînê yê min (r. 39).” Li vir em dibînin ku di diyalogê saf de pêrgîhevîna du şeweyên zimanî diqewime. Weku Baxtîn bi

pêdagirî dupat dike, ya giring ne ew e ku zimanên herêmi rasterast di romanê de cih bigirin, a giring ew e ku ew wek îmajên zimên tê de cih bigirin. Heger ne îmajên zimên bin wê mestereyên rasterast ên şêwezarinan bin ku ji hêla hunerî ve tu qîmeta wan tune.

Berî ku em nîqaş bikin bê ev devok, îmajên zimên in an mestereyên zimên in, em ê li mînakîna din jî binerîna ku devokîna cuda di wan de heye. Bo nimûne kurmetê Bengîn, Gurgîn diçe kerxaneyê. Xatûna wê derê pêşwaziya wî dike. Gurgîn, gotinêna Xatûnê yêna dema pêşwaziyê wisa vedigêre: “‘Oo esbenî, tu xêr hatî, ser seran hatî!’ got bi devoka xwe ya ekaliyêti. ‘Te çi baş kir, te çi baş kir... Wile êdîm çawa me li ser rêya te qerimîbû’ (r. 117).” Dîsa em dibînin ku qerwaza Zelîxaya dêya Bengîn, Zaxrosa jî bi devokeke ji zimanê giştî yê romanê cuda dipeyve. Gava ku Zaxrosa di ber dilê xanima xwe dide, wisa dipeyve: “Sitiya min! Tenêti li te nayit! Ez kengî te tenê bihêlim, tu wehman ji xwe re diki heval. Ka bi vê şorbeşîre qirika xwe şil bikit. Boy çi tu yê xwe ji birçiya bikujit?” Berevajî wê dengê Zelîxayê bi zimanê giştî yê romanê olan dide: “Erê... Qey tu tentêla me nabîni? Ji îşev pê ve guh û çavên xwe ji hesûden me re tûjtir bike.” (r. 76)

Li vir du hokar heye ku pêşiyê li ber wê yekê digirin ku ev devok weku nimûneyên xwerû yêna devokan xuya bibin û wan dixin rengê îmajên zimên. Hokara yekem ew e ku herêmen kurdan ku ev devok weku aîdî wan xuya dibin, di rastiya cîhana romanê de tune. Yanî di romanê de herêmeke wek Botan an jî Mêrdînê tune ku ev devok bibin nimûneyên rasterast ên wan. Bi tenê bi listikeke edebî hin devokên kurdan li hin karakteran hatine guncandin. Ev yek jî wan ji rengê nimûneyên zimên derdixe û dike îmajên zimên. Hokara duyem rengê îmajbûnê ji ya yekem tûrtir dike. Weku me behs kiribû ji bo îmaja zimanekî ancaq du şûrên/zimanên cuda hebin; yek dinimîne û yek jî tê nimandin. Divê zimanek di şûra zimanekî din de bê veşikandin, ji paceya zimanekî din re bê dîtin. “Îmajeke ziman ancaq ji riwangeha zimanekî din ve bê avakirin, ku ev zimanê din wek norm tê pejirandin” (Bakhtin, 1981, r. 359).

Di vê kontekstê de diyaloga herî lawaz, a navbera Zelîxa û Zaxrosa ye. Gava ku xwîner axaftinêna wan ên ji hev cuda dixwîne, heta dereceyekê ev her du ziman hev du rolatîvîze dikin û riwangehên xwe bi xwe re tînin; lê belê di şûra lehengan de rageşiyêke ji ber zimanên cuda naqewime. Ev yek dişibe nimûneya gundiye ku Baxtîn behsê lê dike. Baxtîn radigihîne ku bi her performansa edebî-peyvî re, şûr mecbûr e ku bi awayekî çalak xwe di nav heteroglossiyê de araste bike, tê de tevbigere û ji bo xwe cihekî bigire, bi gotineke din ew ‘zimanekî’ hildibijêre (Bakhtin, 1981, r. 295). Li gor Baxtîn ancaq mirovekî ku li jîngeheke girtî ya bêfikirîna û nivîsîn, mirovekî ku ji parêzbendiya [inviolability] zimanê xwe amin be û bawer be ku zimanê wî ji berê de diyarkirî ye, xwe di nav pêwîstiya hildibijartina zimanekî de nebîne. Di şûreke wisa de ziman li bin guhê hev nakevin, hewldanek tune ji bo kordînekirîna wan, ji bo nêrîna li van zimanan yekî bi çavê yekî din ji wan. Nimûneya vê yekê ya Baxtîn,

gundiyeke nexwende ye ku ji navenda bajareke bi kilometreyan dur e u bi awayeke naif di cihaneke rojane ya betevger u nehejinbar de diji. Le bele ev gundi ji di gelek sistemên zimên de diji:

Ew bi zimanekî ji Xwedê re dua dike, bi yekî distrê, bi yekî sêyem bi malbata xwe re dipeyive u gava ku ji bo desthilata herêmi bi nivîsendeyî daxwaznameyekê dide nivîsandin, hingê ji hewl dide bi zimanekî çarem bipeyive (zimanê fermî yê xwendin u nivîsînê, zimanê “ewraqan”). Ev ziman hemû ji hev cuda ne; lê bele di şûra zimanî ya gundî de bi awayekî diyalojîk nayên kordînekirin; ew bêyî ku bifikire jixweber ji yekî derbasî yekî din dibe: Cihê her yekî ji wan bêniqaş e u her yek ji wan bi bêniqaşî li cihê xwe ye. (r. 295-6)

Di rewşa Gurgîn u Xatûnê de, zimanê Xatûnê îmajê zimanekî ye ku di fiheliyatê de ji hêla hin erebên li nav kurdan tê axaftin. Ev zimanê han di şûra Gurgîn de bi awayekî cuda olan dide. Gurgîn hay ji yadînbûna [otherness/ötekilik] vî zimanî heye. Lewma dibêje: “bi devoka xwe ya ekaliyetî ...” Zimanê Xatûnê di şûra Gurgîn de vedişikê. Devoka Gurgîn ji bo wî dibe norm u bi çavê devoka xwe li devoka Xatûnê dinêre u cextê li yadînbûna wî dike.

Her çî diyaloga navbera Bengîn u Xewbanû ye, di wê de rengê îmajbûna zimên ji her du nimûneyên din bihêztir e. Berî her tiştî ev şewazîkirina anku bikaranîna qestî ya şewaza zimanê *Memê Alan* e. Lewma jî îmajê wî zimanî ye. Heger em ji hêla şûra lehengan ve lê binêrin, em dibînin ku şûra her duyan jî di warê zimên de çalak e, her du jî bi yadînbûna hev dihesin. Bengîn, pêşî bi meqseda ku tinazê xwe pê bike, devoka Xewbanûyê teqlîd dike. Di van nimûneyan de îmajê herî xurt a zimên ev teqlîdkirina wî ye; ji ber ku heger nikaribe di pencereya zimanê xwe re li vî zimanê din binêre u zimanê xwe wek norm bipejirîne, nikare vî zimanê din teqlîd bike. Bîsteke din gava ku her du jî zimanê hevdu teqlîd dikin, ev çalakiya şûra zimanî digihîje lutkeyê u herweku vê angaştê Baxtîn piştrast dike:

“Tiştê ku di romanê de diqewime pêvajoya naskirina zimanê xwe ye bi awayê ew di zimanê kesekî din de tê îdrakkirin, naskirina asoya xwe ye di asoya kesekî din de. Di romanê de wergeraneke îdeolojîk a zimanê kesekî din u têkîbirina yadînbûna wî pêk tê.” (Bakhtin, 1981, r. 365)

Baxtîn diyar dike ku dibe ku hin şewezar di edebiyatê de bîrê rewakirin u ji hêla zimanê edebî ve bîrê temelukkirin (r. 294). Her wiha li gor wî, zimanê neteweyî hêzeke pêwîst a navendkêş e ku kaosa heteroglossîyaya civakî dixê renegekî têngîhîştinbar, nêrîneke kolektîf li cihanê pênasê dike ku ev yek “di hemû tebeqeyên jiyana îdeolojîk de maksîmûmeke famkirineke beramberî” misoger dike (r. 271). Ji bo kurmancî jî em dikarin bibêjin ku zimanekî çêbûye ku wek zimanê giştî yê edebiyatê tê pejirandin. Nivîskêr ev zimanê giştî u devokên cuda bi hev re xistine têkiliyekê u ew bi hev rolatîvîze kirine, bi vî awayî jî îmajên

zimên afirandine ku li gor Baxtîn ji bo şêwaznasiya romanê pirsgirêka sereke, nimandina zimên bi awayekî hunerî ye; yanî pirsgirêka nimandina îmajê zimanekî ye (r. 336).

ENCAM

Di vê meqaleyê de çemka heteroglossîa li romana Remezan Alan *Saturnê* hat tetbîqkirin. Di vê yekê de fonksiyoneke du alî derket holê: Ji aliyekî de taybetiyên şewazî yên vê romanê bi alîkarîya vê çemkê hat nîşandan; ji aliyê din jî şiyana tetbîqbûna vê çemkê bi alîkarîya vê romanê hat testkirin. Di vê xebatê de hat dîtin ku ji bo têgihîştin û feraseta cîhana romana hîlbijartî, teoriya Baxtîn mifteyekê dabîn dike. Teoriya Baxtîn dihêle ku em vê romanê ji hêla şewazî ve analîz bikin.

Di *Saturnê* de heteroglossîa bi rêya janrên lêzêdekirî; şewazîkirina janrên wek retorîk, stran, zimanê romantîk; û bi axaftinên vegêr û lehengan dikeve nav romanê. Di vî warî de şewazên janrên wek mesnewî, çirçîrok, retorîk, stran û pêkenokê tê de cih girtine. Ji hêla vegêran ve Eyna Xeybê derfeta pirvegêriyê dabîn kiriye û çîrok di hundirê çîrokê de veşikiyaye; di ber derbirînin bi rêya Eyna Xeybê, Pitat jî wek vegêrekî mudaxeleyan dike. Herwiha ji hêla axaftinên lehengan ve jî em dibînin ku zimanên temenî, pîşeyî, zimanê desthilatê, şewazîkirina zimanê *Memê Alan* û zimanên herêmî li nav vegêranê ketine û roman bi wan tebeqeyî bûye.

Herçend zimanê aforîzmatîk ê lehengan ji bo cudazimaniya wan hokareke negatîf be jî, bi giştî mirov dikare bibêje ku *Saturn* bi şîûreke wisa hatiye nivîsandin ku hay ji heteroglossîaya civakî heye û hewl hatiye dayîn da ku ev heteroglossîa di romanê de reng vede û pirsşewazî û pîrfarmî pêk bê.

ÇAVKANÎ

- Aktulum, K. (1999). *Metinlerarası İlişkiler*, İstanbul: Öteki.
- Alan, R. (2002). *Saturn*, İstanbul: Avesta
- Alan, R. (2013). *Folklor û Roman: Li dor texeyulên berê rêçên îroyîn*, Stenbol: Peywend.
- Bahtin, M.M. (2004). *Dostoyevski Poetikasının Sorunları*, (Wer. Cem Soydemir), İstanbul: Metis.
- Bakhtin, M.M. (1982). "Discourse in the Novel", *The Dialogic Imagination*, (Wer. Caryl Emerson and Michael Holquist), Austin: University of Texas Press, r. 259-422.
- Bakhtin, M.M. (1982). "From the Prehistory of Novelistic Discourse", *The Dialogic Imagination*, (Wer. Caryl Emerson and Michael Holquist), Austin: University of Texas Press, r. 41-83.
- Holquist, M. (1981). "Introduction", *The Dialogic Imagination*, (Wer. Caryl Emerson and Michael Holquist), Austin: University of Texas Press, r. xv-xxxiii.

- Holquist, M. (2002). *Dialogism: Bakhtin and his world*, London and New York: Taylor & Francis e-Library.
- Lescot, R. (1996). *Memê Alan*, İstanbul: Orfeus.
- Madran, C.Y. (2010). *Modern İngiliz Romanında Mikhail Bakhtin*, İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Morris, P. (1994). *The Bakhtin Reader: Selected Writings of Bakhtin, Medvedev and Voloshinov*, London: Arnold.
- Todorov, T. (1998). *Mikhail Bakhtin: The Dialogical Principle*, (ç.7.), (Wer. Wlad Godzich), Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Vice, S. (1997). *Introducing Bakhtin*, Manchester and New York: Manchester University Press.